

پژوهش های اسماعیلی در لندن

پدیدآورده (ها) : مساح، رضوان
میان رشته ای :: مقالات و بررسیها :: زمستان 1380 - شماره 70 (علمی-پژوهشی)
از 283 تا 290
آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/63718>

دانلود شده توسط : رسول جعفریان
تاریخ دانلود : 07/11/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

پژوهش‌های اسماعیلی در لندن

رضوان مساح

دایرة المعارف بزرگ اسلامی

در سال ۱۹۹۷م. پژوهشکده‌ای در لندن تأسیس شد که «مؤسسه مطالعات اسماعیلی»^۱ نام گرفت و بی‌درنگ دست به نشر آثار متعددی درباره اسماعیلیان زد و از این طریق، موجب آشنائی بیشتر اروپائیان با بخش‌هایی از فرهنگ ارجمند ایران گردید. نیز جای بسی سر بلندی‌ست که پایه‌گذار و سلسله‌جنبان این پژوهشکده، یکی از فرزندان میهن ما باشد. اقدام خوش خیم دیگری که در این مؤسسه صورت می‌گیرد، آن‌است که در چارچوب اسماعیلیه محدود نمانده و اخیراً دست به ترجمه یکی از آثار آیه الله سبحانی به نام زیر زده است:

ترجمه رضا شاه کاظمی. Ayatollah J. sobhani, Doctrines of sh'i Islam, London, 2001.

دفتر مجله مقالات و بررسیها این اقدام را که شیعه راستین را به جهانیان معرفی می‌کند، ارج می‌نهد.

ما در این گزارش کتابشناختی، پس از معرفی دکتر فرهاد دفتری، به بررسی سه اثر او درباره اسماعیلیان می‌پردازیم و آنگاه، به مجموعه آثاری که در همین موضوع، زیر نظر ایشان در مؤسسه مذکور انتشار یافته اشاره می‌کنیم.

فرهاد دفتری، متولد ۱۳۱۷ در بروکسل، تا سال نهم دبیرستان، در مدرسه البرز درس خواند، آنگاه همراه خانواده، دو سال در ایتالیا و سه سال در انگلستان زیست. در ۱۳۳۷

راهی آمریکا شد. طی چهارده سالی که در آن دیار به سر برد، از دانشگاه برکلی دکترای اقتصاد گرفت. در همان هنگام، با آثار ایوانف درباره اسماعیلیه آشنا شد. همین آشنایی، سرآغاز علاقه شدید و دیرپای او به تاریخ و اندیشه و فرهنگ اسماعیلیان، و سرانجام تألیف مهمترین کتاب موجود درباره تاریخ آنان بود.

این کتاب که به زبان انگلیسی نگاشته شده بود، پای او را به انگلستان و تأسیس «مؤسسه مطالعات اسماعیلی» کشانید.

این مؤسسه سر آن دارد که پژوهشهای خود را بر اصیل ترین منابع، بخصوص منابع اسماعیلی استوار سازد، به همین جهت، دست به گردآوری نسخه های خطی اسماعیلی زده و هم اکنون، حدود ۱۰۰۰ نسخه در اختیار دارد که دست کم دویست تایی آنها به زبان فارسی ست.

مؤسسه، علاوه بر پژوهش، به تربیت دانشجو (۱۰ دانشجو در سال) نیز همت گماشته؛ از سوی دیگر امید دارد که به تحقیقات میدانی و باستانشناختی در مراکز و قلاع اسماعیلیان در ایران و سوریه و شمال آفریقا دست زند. کار اساسی مؤسسه، با کتاب گرانقدر فرهاد دفتری آغاز شد. ما اینک به معرفی این کتاب و دیگر نشریات مؤسسه می پردازیم:

1. The Isma'ilis: Their History and Doctrines, Cambridge and Newyork, 1990.

با مقدمه پرفسور مادلونگ^۱ (تاکنون ۴ بار تجدید چاپ شده) ۱۹۹۲، ۱۹۹۴، ۱۹۹۵، ۱۹۹۹ م.

این کتاب به زبانهای فارسی، عربی، اردو، تاجیک و ترکی ترجمه شده. عنوانهای عربی و فارسی به قرار زیر است:

۱- الاسماعیلیون، تاریخهم و عقائدهم، ترجمه سیف الدین قصیر، دمشق ۱۹۹۵-۱۹۹۴، ج ۳.

۲- تاریخ و عقاید اسماعیلیه، ترجمه فریدون بدره ای، تهران ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶. این کتاب به عنوان بهترین «کتاب سال» جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۶ انتخاب شد.

1. W. Madelung.

در باره این کتاب ۲۰ مقاله انتقادی در مجلات گوناگون جهان به چاپ رسیده است. از جمله در نشر دانش، ش ۱۱ (۱۳۷۰)؛ ایران‌نامه، ش ۱۰ (۱۳۷۱)؛ و نیز مجله:

Journal of the American Oriental Society (1992), 112

این کتاب در ۷ فصل به قرار زیر، تدارک دیده شده است:

- ۱- مقدمه: پیشرفت غریبان در مطالعات اسلامی؛ ۲- منشأ و تحولات اولیه مذهب تشیع؛ ۳- اسماعیلیه نخستین؛ ۴- اسماعیلیه فاطمی؛ ۵- اسماعیلیه مستعلوی؛ ۶- اسماعیلیه نزاری در دوره الموت؛ ۷- اسماعیلیه نزاری بعد از دوره الموت. پس از آن نسب نامه و شجره امامان و داعیان اسماعیلی در ۸ صفحه آمده و در پایان کتاب نقشه‌ای از دژها و شهر دژهای اسماعیلی آورده شده.

مؤلف، چنان که از فصول کتاب بر می آید، به تفصیل به اسماعیلیان آغازین و فرق متعدّدشان پرداخته و اطلاعات جدیدی از زندگی کنونی ایشان در کشورهای مختلف ارائه می دهد.

از جمله نکات مهم این کتاب، پیوندهای تاریخی اسماعیلیه و از جمله اسماعیلیان نزاری با سرزمین ایران و نواحی اطراف آن است. چنانکه خوزستان طی چند دهه، نخستین مرکز رهبری اسماعیلیان بوده است. علاوه بر این در قرن ۳ ق منطقه جبال در شمال و مرکز ایران و پس از چند دهه، خراسان و ماورالنهر زیر نفوذ ایشان قرار گرفت. افرادی چون ابوحاتم رازی (رئیس دعوت در جبال) و محمد بن احمد نسفی (رئیس دعوت در خراسان) اولین متون تفصیلی اسماعیلی را در ایران نگاشتند؛ و یا دیگر اعیان دانشمند ایرانی بودند که برای اولین بار نوعی تفکر «نوافلاطونی» را با کلام اسماعیلی به هم آمیختند و مکتب ویژه «اسماعیلی - نوافلاطونی» را پایه گذاری کردند. از دیگر داعیان ایرانی می توان ابو یعقوب سجستانی، حمیدالدین کرمانی، المؤید فی الدین شیرازی و ناصر خسرو را نام برد (ص ۱۰۳ به بعد).

در این کتاب، اطلاعات جدیدی نیز از زیستگاه اسماعیلیان در مناطق مختلف داده شده؛ از جمله آنکه، در حال حاضر، بیشتر ایشان در هند، پاکستان و شرق آفریقا پراکنده اند و تعداد کمتری نیز در یمن، سوریه، ایران، افغانستان و تاجیکستان و پامیر چین زندگی می کنند. بنا بر تخمین های مختلف، تعداد نزاریان ایران، احتمالاً میان ۲۰ تا

۳۰ هزار نفر است که تقریباً نیمی از آنها در استان خراسان سکنی دارند (ص ۵۴۳) از سال ۱۹۷۰م به این سو، اسماعیلیان بسیاری به کانادا، آمریکا و انگلستان مهاجرت کردند و در آنجا مراکز دینی و اجتماعی و فرهنگی خاص خود را دارند (صص، ۵۴۷-۵۴۸). اسماعیلیان نزاری امروزی، از جمله آنهایی که در هند هستند و بیشتر به نام «خوجه» شهرت دارند، تقریباً همگی کریم خان چهارم را به عنوان چهل و نهمین امام خود می‌شناسند (صص، ۵۴۳-۵۴۵)، حال آنکه اسماعیلیان مستعلوی که در هند «بهره» خوانده می‌شوند، همچنان در انتظار ظهور امام غایب خود هستند (ص ۲۹۹). این کتاب که همان سال و سال بعد تجدید چاپ شد به زبانهای فارسی، عربی، اردو، فرانسه، پرتغالی، روسی و آلمانی نیز ترجمه شده است و ترجمه‌های فارسی و عربی آن به قرار زیر است:

- ۱- مختصری در تاریخ اسماعیلیه، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران، ۱۳۷۸.
- ۲- مُختَصَر تَاریخ الاسماعیلین، ترجمه سیف الدین قصیر، دمشق - بیروت، ۲۰۰۱م. مؤلف در مقدمه تصریح می‌کند که این کتاب، «خلاصه و یا چکیده کتاب اسماعیلیان: تاریخ و معتقدات آنها نیست، چرا که ساختاری کاملاً متفاوت دارد و در آن بیشتر روشی موضوعی در نظر گرفته شده و به منتخباتی از موضوعات عمده و تحولات آنها تأکید داشته است. به عبارت دیگر «کتاب حاضر تنوع سنتهای فکری و عقلانی و نهادهایی را که اسماعیلیان پدید آورده‌اند و نیز پاسخ آنها را به چالشها و معانداتی که اغلب در طول تاریخ با آن مواجه بودند، مرکز و کانون توجه خود قرار داده است». کتاب حاضر از ۵ فصل تشکیل شده است: ۱- تاریخ و تاریخنگاری اسماعیلی: مراحل، منابع تحقیقات؛ ۲- سر آغاز و تاریخ اولیه: شیعیان، اسماعیلیان و قرمطیان؛ ۳- عصر فاطیمان: دولت و دعوت؛ ۴- دوره الموت در تاریخ اسماعیلیه نزاری؛ ۵- تحولات بعدی: تداوم و تجدد. از جمله نکات مهم کتاب، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: دوره الموت در تاریخ اسماعیلیه نزاری (ص ۱۲۰ به بعد)؛ الگوهای بعد از الموت و مشکلات پژوهش (ص ۱۵۹ به بعد)؛ دوره احیای ابخدان در تاریخ نزاری (ص ۱۷۰ به بعد)؛ خوجه‌ها و اسماعیلیه سِت پَنْت و تحولات بعدی آنها (ص ۱۷۷ به بعد) و تحولات جدید در جامعه نزاری (ص ۱۹۳ به بعد).

مؤلف در مبحث آخر، تحولات نزاریان را از نیمه قرن نوزدهم، خط مشی‌ها و سیاستهای تجدد گرایانه امامان اخیرشان، بخصوص امامان اسماعیلی نزاری سلسله قاسم شاهی و پیروان آنها را مورد توجه قرار داده است. این گروه‌ها بیشتر در هند، پاکستان، سوریه، کنیا، تانزانیا، فرانسه، پرتغال و انگلستان و آمریکا سکونت دارند. هم اکنون نیز کریم خان، چهل و نهمین امام و امام حاضر اسماعیلیان نزاری و چهارمین امامی است که لقب آقا خان دارد. پیروانش او را «مولانا حاضر امام شاه کریم الحسینی» خطاب می‌کنند. اما او عموماً به لقب پرنس کریم خان چهارم معروف است. مرکز او در اِکُلْمَن (نزدیکی پاریس) قرار دارد و دارای «شبکه توسعه آقاخان» (AKDN) است که با پیاده کردن برنامه‌های مربوط به توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، سالانه به طور متوسط صد میلیون دلار صرف فعالیتهای غیر انتفاعی می‌کند. از دیگر انجمنهای ایشان می‌توان از «هیأت‌های تعلیم دینی طریقه اسماعیلی» (ITREB) نام برد که دارای سلسله مراتب محلی و منطقه‌ای و ملی خاص خود هستند.

3. *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*, London and Newyork: I. B. Tauris, 1994.

این کتاب تا کنون سه بار تجدید چاپ و به زبانهای عربی، فارسی، بلغاری، ترکی ترجمه شده است. عنوانهای عربی و فارسی به قرار زیر است:

۱- خرافات الحشاشین و اساطیر الاسماعیلین، ترجمه سیف الدین قصیر، دمشق و بیروت، ۱۹۶۶م.

۲- افسانه‌های حشاشین یا اسطوره فدائیان اسماعیلی، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران، ۱۳۷۶.

کتاب علاوه بر پیشگفتار، چهار فصل در بردارد: ۱- دیباچه؛ ۲- اسماعیلیان در تاریخ و نوشته‌های مسلمانان سده‌های میانه؛ ۳- تصورات اروپائیان در سده‌های میانه اسلام و اسماعیلیان؛ ۴- خاستگاه و شکل‌گیری اولین افسانه‌ها. پس از آن مقاله سیلویستر دوساسی درباره «اساسین»‌ها یا «حشاشین» آمده؛ این مقاله فرانسوی را عزیزه عضدی به انگلیسی ترجمه کرده و دفتری، مقدمه‌ای در ۵ صفحه (صص ۱۳۱-۱۳۵) بر آن نوشته است. کتاب با فهرست اعلام پایان می‌پذیرد.

مؤلف در فصل دوم به چگونگی ایجاد حکومت اسلامی بدست امویان و عباسیان و بوجود آمدن فرقه‌های گوناگون اسلامی همچون شیعه، سنی، کیسانیه، زیدیه، غلات و امامیه و چگونگی پدید آمدن اسماعیلیان از زمان امام جعفر صادق (ع) تا زمان حال پرداخته و اینکه فرقه‌های مشتق از گروه اولیه اسماعیلیان در طی این دوره چرا به نامهایی چون مزدکیه، قرمطیه، ملاحده (یا ملاحدون)، باطنیه و حشیشیه در میان دیگر مسلمانان معروف بودند. پس از آن به نوشته‌های اروپائیان درباره اسماعیلیه تا قبل از سیلستر دوساسی پرداخته و ثابت کرده است که نوشته‌های ایشان به انبوهی افسانه جعلی درباره این فرقه آکنده است. از جمله افسانه‌هایی که در این کتاب مورد نقد قرار گرفته، به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: ۱- افسانه تعلیم و تربیت؛ ۲- افسانه بهشت؛ بهشت زمینی و بهشت پس از مرگ؛ ۳- افسانه حشیش یا نوشابه مستی آور؛ ۴- افسانه پرش مرگبار.

مؤلف در جای جای کتاب تلاش می‌کند این افسانه‌ها را زائیده تخیلات واهی بداند و اشاره می‌کند که مبنای آن اطلاعات یا اخبار غلط، شایعات سوء، اتهامات خصمانه و نیم واقعیت‌های گزافه آمیز است که به صورت شفاهی و محلی گرد آوری شده و سپس به مرور زمان به دست اروپائیان ساخته و پرداخته شده است. با اینهمه باید گفت که مؤلف محترم، در جعلی دانستن همه این افسانه‌ها، شاید اندکی اغراق ورزیده باشد، و بعید نیست که این افسانه‌ها - همانطور که گاه در کتاب نیز بدان اشاره شده - رگه‌هایی از حقیقت در برداشته باشد. مؤلف، به طور ضمنی این نکته را نیز به خواننده گوشزد می‌کند که تحقیقات اروپائیان درباره این فرقه - و شاید درباره شرق به طور کلی - احتیاج به بازبینی مجدد دارد.

دکتر فرهاد دفتری، دو کتاب زیر را نیز تألیف کرده که به زودی انتشار خواهد یافت:

1- *Hasan Sabbah: A Historical Biography*, London: I.B. Tauris in association with the Institute of Ismaili Studies.

2- *Orientalism and Ismaili Studies: the Contributions of W. Ivnow*, London.

کتابهایی که زیر نظر دکتر دفتری در «مؤسسه مطالعات اسماعیلی» چاپ شده،

عبارت‌اند از:

Intellectual Traditions in Islam, London, I. B Tauris, 2000.

Cambridge and Newyork: Cambridge university press., 1996.

این کتاب به زبانهای فارسی (سنت‌های عقلانی در اسلام، ترجمه بدره‌ای، تهران، ۱۳۸۰) و عربی نیز ترجمه شده است.

این دو کتاب توسط دکتر دفتری ویرایش شده که بزودی چاپ خواهند شد:

Modern History of the Ismailis, London, I. B. Tauris.

Culture and Memory in Mediaeval Islam: Essays in Honour of wilferd Madelung,

London.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی